VICTOR ȚĂRANU

LECȚIUNI DE ISTORIE LITERARĂ

I

1936 / INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „LUMINA" PIATRA-NEAMȚ / 1936

Din istoria limbii române şi a neamului românesc

Limba română, fiică vrednică a vechii limbi romane, este ramura cea mai curată şi mai viguroasă a gintei latine, înrudindu-se cu italiana, franceza, provensala, spaniola, catalana, portugheza, reto-romana şi cu dialectele intime ale acestora: abruda, milaneza, toscana, sarda, napolitana, veneta, friulana, tiroliana, latina, engadina etc. Caracteristic e faptul, că înşişi Retoromanii se numesc între ei Rumanşi.

Aceste limbi neolatine sunt răspândite în trei domenii romanice: occidental, central şi oriental. Limba noastră face parte din domeniul Romaniei orientale, cuprinzând dialectele daco-român, macedo-român, megleno-român şi istro-român.

Răspândirea limbii române.

Astăzi, limba noastră este răspândită pe un teritoriu foarte întins, dela Dunăre până la Ceremuş şi dela Nistru până către apa Tisei, actualele hotare ale ţării noastre, precum şi peste aceste granite, unde găsim mase compacte de Români, cu deosebire în sudul Dunării.

Românii, care se găsesc înmănunchiaţi între hotarele actuale ale Ţării, sunt în număr de circa 15.000.000 şi trăiesc liberi într'un ţinut mănos şi larg primitor, unde se adăpostesc alte 4.000.000 de neamuri. Un mare număr de Români însă, sunt rămaşi în afară de hotarele politice ale Ţării, urmând să lupte acolo din greu cu vitregia timpurilor, spre a putea zăgăzui valul de înstrăinare.

Astfel, în mijlocul Peninsulei Balcanice, în Macedonia şi în Pind, cu toate datele ce se falsifică intenţionat, sta-

tistica prezintă aproximativ 200.000 de Români, care în limba lor se numesc Armâni.

In apropiere de Salonic, în ținutul de șes al Meglenului. ca și in masivul Caragiova, trăiesc un grup de peste 15000 Români megleniți, care până astăzi se numesc ei înșiși Vlași. In partea de răsărit a peninsulei Istria, dela nordul Adriaticei, locuesc iarăși câteva mii de Români, așezați în opt sate, numindu-se în vechime Rumări, iar astăzi Vlași, ca și frații lor din Meglen. In afară de aceste centre importante mai găsim Români răspândiți în Banatul sârbesc, ca la 120.000 suflete, pe valea Timocului, circa 300 0 0; iar la răsărit, peste Nistru, trăesc cam 500 000 de Români, într'un ținut numit de Sovietele rusești „Republica Moldovenească". La fel, în Bulgaria se află 120 000, în Ungaria 100 000, iar în Cehoslovacia întâlnim iarăși câteva sate de români, cu numiri toponimice românești, după cum se găsesc și în Țara Sepenițului, din regiunea Ceremușului; în Albania, în Tesalia și în America, unde au emigrat acolo de prin secolul al XIX, așezându-se în Cleveland-Ohio, Detroit, sau chiar în Canada și Brasilia. Nu mai vorbim de Românii care s'au prăpădit prin Peloponez, Asia Mică unde erau strămutați de Bizantini, — sau în Caucaz și Siberia, mânați acolo de administrația rusească, pentru a se înstrăina cu totul.

Răspândirea atât de vastă a Românilor, dovedeste că și limba română s'a format pe un teritoriu foarte întins, cuprins între Adriatica și Marea Neagră, Pind și Carpați, Nistru și Tisa. Acest ținut a trebuit să fie cucerit și colonizat de Romani, în decursul mai multor secole.

Popoarele înainte de Romani din țările balcano-carpatice

ILIRII. Din cercetările istoricilor noștri și în special din monumentala operă a lui Alexandru Philippide, aflăm

că Grecii dădeau numele de Iliri tuturor neamurilor care locuiau în nord-vestul Macedoniei şi a Traciei până la Istru, şi coastele Adriaticei. După legendă, ţara îşi trăgea numele de la Illyrios, fiul lui Polyphemos. Din ciclopul Polyphemos şi soţia acestuia, nimfa Galateia, s'au născut trei fii: Celtos, Illyrios şi Galas, care au plecat cu timpul din Sicilia şi au domnit peste popoarele numite de ei Celţi, Illyri şi Gali. Neamurile lor erau foarte numeroase, dintre care mai însemnaţi sînt socotiţi Ardiaeii, foarte puternici pe mare şi Autareii, cei mai războinici pe uscat. Numai spre a satisface gustul de erudiţie, enumerăm câteva neamuri ale Ilirilor: Adriopii, Alutii, Armistii, Arthitii, Breunii, Bunii, Calicoinii, Cambaeii, Ceraunii, Corcyrienii, Dalmatii, Daorsii, Dardanii, Dassaretii, Decunii, Derbanii, Dindarii, Diremistii, Deretinii, Derrii, Docleatii, Enderodunii,, Galabrii, Genaunii, Glintidionii, Grabaeii, Hemasnii, Hymanii, Issaei, Istrii, Labeatii, Laciniensii, Liburnii, Melitenii, Mentorii, Meromenii, Naresii, Olbonensii Ozuaeii, Perrhaetii, Palarii, Peucetii, Pharii, Pisantinii, Pleraeii, Pyracii, Sardiotii, Sassaeii, Siculotii, Thunatii, Tralii, Venetii, etc. [1])

Mulţi dintre Iliri erau amestecaţi apoi cu Celţii, şi cu Epiroţii. Trăiau, deci, mai mult în triburi sau seminţii şi rar câte un rege mai puternic putea să-i adune la un loc. Cunoaştem pe o vestită regină a lor, Teuta; şi ne-au lăsat nume compuse ca şi la Traci, vecinii lor, anume Ditugenius, Scerdilaedus etc. Limba Ilirilor este europee, după cum o consideră savantul filolog Tomasch k. Ca popor erau războinici şi îndrăzniră să atace pe mare republica romană. Cu timpul, după înfrângerea a trei revoluţii, începând de la anul 228 până la 217 a. H., Iliricul intră în stăpânirea Romanilor. Pentru a-şi păstra totuşi graiul lor, Ilirii continuară viaţa de păstori, cum o avuseră în timpuri vechi, dar nu se opuneau poruncilor romane.

Subt conducătorul lor Genthius, Iliricul căzu cu totul

1) A. Philippide, Origini, 1.

subt stăpânirea pretorului roman Anicius, la anul 168 a. H., iar la anul 33 a. H. întreg ţinutul era prefăcut în provincie romană.

Se pare că din vechii Iliri îi avem pe Albanezii de de azi, la care observăm însă şi elemente tracice în limbă.

TRACII. Despre Traci vorbesc istoricii, iar despre cultura lor, puţinele inscripţii. Aşa de pildă, în anul 1912, doi ţărani au găsit într'un tumulus, lângă satul Ezerovo, aproape de Filipopole, un inel de aur, pe care era săpată o inscripţie cu litere greceşti-ionice, dar în limbă tracă. Inscripţia datează din sec. al V-lea, înainte de Hristos, din care s'a putut descifra cu anevoie, de către Kretschmer, numele personal trac *Roles* [1]) Astfel de inscripţii fiind scrise cu caractere greceşti, dovedeşc introducerea de timpuriu a culturii greceşti la Traci. Dar Tracii neştiind carte, limba lor a dispărut cu timpul.

La fel, datează din anul 819 d. H. inscripţia cu numele *tsucos*, care ar fi dat în româneşte cuvântul *ciucă*.

In Tracia, pe lângă elementul grecesc, erau şi centre latine, dar care nu preponderau pe cele greceşti. Aşadar, Tracia mai curând a fost grecizată şi nu romanizată, căci organizarea romană, de mai târziu, a fost dată după modelul grecesc. [2]).

Herodot spune că neamul Tracilor este cel mai mare după Indieni, locuind pe un ţinut întins, care porneşte din apusul Macedoniei şi se întinde până la Marea Neagră, iar în nord, pornind din Boemia până peste Nistru [3]).

O parte din Traci aveau obiceiul să-şi vândă copiii; nu-şi supravegheau prea de aproape fetele; dar pe femeile măritate le supravegheau cu stricteţă şi soţiile şi le cumpărau de la părinţi cu preţ mare. Nobilii se tatuau. Trăiau mai mult din războaie.

Tracii adorau trei zei: pe Marte, Bachus, şi pe Dia-

---

1) I. Valaori. Elemente de lingvistică indo-europeană, 1924 p 113-14
2) A. Philippide, Origini 1 35.
3) C. C. Giurescu, Ist. Rom.

na; iar regii lor se închinau lui Mercur, susţinând că se trag din el.

Inmormântarea semăna cu a Românilor de astăzi, cu bocete şi ospăţ; iar după trei zile, cadavrul era ars ori înmormântat.

După înmormântare aveau loc lupte de întrecere cu recompense.

Erau fanatici în credinţă, ascultând de învăţăturile proorocului lor *Zalmoxis*, care înfăţişa o vieaţă ideală după moarte.

De aceea, Tracii plângeau la naşterea copiilor şi se bucurau la moartea lor, din care cauză deveniră şi foarte războinici, fiind în stare să întemeieze o mare împărăţie, dacă n'ar fi fost răvăşiţi în seminţii, care se duşmăneau, ca: Paetii, Ciconii, Bistonii, Sapaeii, Dersaeii, Edonii, Satrii, *Bessii*, Triballi, Pierii, Phirigii, Brigii, Mygdonii, Babryaeii, Maedobithynii, Bythynii, Thynii, Mariandynii, Bisaltii, Crestonii, Caenii, Lapitii, Carii, Lidii, *Myssii*, Maedii, Asii, Paeonii, *Geţii*, Agrianii, Artacii, Bistonii, Cabyletii, Celegerii, Coeletii, Corpilii, *Crobyzii*, *Dacii*, Datenii, Demensii, Dentheletii, Digerii, Diii, Doberii, Dolonei, Droii Drugerii, Elethi, Graeii, Hypsaltii, Laeaii, Merdii, Nipsaeii, Odomantii, *Odrysii*, Paeoplii, Panaeii, Pelagonii, Piarensii, Sardii, Scyrmiadii, Sialetii Sithonii, Tilataeii, Tyrebetii, etc. Satrii au fost supuşi cei mai târziu şi trăiau în munţi. Aceştia au oracolul lui Bacchus, prin care mai profetisează Bessii, cu care se înrudesc.

Tracii erau mai buni gospodari decât Ilirii; cultivau cânepa pentru îmbrăcăminte, deşi unii istorici, ca Poseidonios, spun că unii Traci trăiau fără femei şi erau numiţi *ctistae* [1]), fiind consideraţi ca sfinţi şi numiţi „nobili mulgători da cai, mâncători de lapte, săraci şi drepţi" (Homer).

Numiri trace: Barsabas, Bistras, Bitianus, Byrebistas, Coria, Decaeneos, Decebalos, Dina, Dinus, Diuppaneus,

---

1) Preot - profet.

Dromichaetes, Matidia, Minas, Prusias, Sabasianus, Scopas, Spartacos, *Zalmoxis*, Zina; iar cuvintele compuse: Bendidora, Bitu, Diuzenus. Bendidora se desface în Bendi şi Dora însemnând „darul Zeiţei Bendi", o zeiţă tracă; după cum Diuzenus, înseamnă „născutul din Jupiter".

Limba tracă aparţine la grupul de limbi *satem*, fiind o limbă eramică, spre deosebire de ilirica, aceasta fiind o limbă europee.

Incă de la început, Tracii trăiau în bune relaţii cu Grecii, dar nu se împăcau cu regii Macedoniei având lupte cu Filip şi apoi cu fiul acestuia, Alexandru cel Mare, care năvăli peste Dunăre la Geţi.

Pe timpul lui Iustinian, Tracii, împreună cu barbarii mercenari, sporeau oştirea bizantină ca voluntari, însă se nimiceau din cauza căldurilor Mesopotamiei [1]).

Legenda spune că la anul 42 a. H., regele trac Sadales, murind fără să aibă copii, lăsă ţara sa moştenire Romanilor. După istorie, ştim însă că ţara a fost supusă definitiv de Romani, subt Claudiu, la anul 47 d. H. cu distrugerea celui din urmă regat autohton trac, acela al Odrysilor.

Vitalitatea Tracilor trebuie remarcată, iar tenacitatea lor se probează prin fanatismul cu care ţineau la numele lor personale, adăugând la numele romane şi pe ale lor băştinaşe. Astfel *Belisarius*, era nume trac. Herodot spune că şi Esop era trac, ca şi Rodopis (Dorica) curtezana trecută în Egipt. Urmează de aci, că şi limba lor naţională şi-au păstrat-o până târziu. In această privinţă este interesantă ştirea, scoasă la iveală de Tomaschek în „Die alten Tracker" I 77, despre viaţa călugărului Teodosius, mort la 529 d. H. şi scrisă de Theodorus din Petra, la 536 d. H.; care spune că *acela a zidit pe malul de răsărit al Iordanului o mănăstire a lui Cutilas cu patru biserici, dintre care una pentru Bessi, o ramură a Tracilor.* [2]).

---

1) Al. Philippide, Origini 1, 448.
2) Cf. *Migne*, Patrologia latină şi greacă, CXIV, 505).

Numirile trace de localităţi le avem pe acelea compuse cu — dava, — para, — bria, — dina: Dardapara (în Dardania), Sucidava (în Durostor), Daşava (în Romanaţi), apoi sufixe derivative cu — *ac:* Dizzace; — *an:* Dolanus; — at: Sisiata; *cii*: Bilhycilos; — e: Manneus; — *el:* Colhelas; — *i:* Bisius, Cutius; — *il*: Cutilas; *in*: Sisinus; — *oc*: Medocos.

O parte din Traci au emigrat din Europa în Asia: Tinii, Bithynii şi Frigenii din care se trag Armenii.

Prin colonizările romane, Tracii au fost duşi prin Panonia, Retia, Bretania, Egipt, Iudeea, etc. Limba tracă însă a fost vorbită până în secolul al VI-lea. d. H., iar Bessii se închinară — după cum am amintit — în limba lor, până în sec. V d. H. [1]).

Din punct de vedere al consonantismului, limba tracă se apropie — după unii autori, — de iraniană şi slavă. Hasdeu socoate că Tracii sînt Pelasgi, de neam hamit. [2])
Nu putem trece peste un adevăr istoric că ei aveau legături de sânge cu Ilirii, deosebindu-se de aceştia prin felul lor de veaţă mai concentrată, deşi nu erau străini de păstorit ori navigaţie. Din neamul Tracilor au supravieţuit, în cea mai mare parte la nordul Dunării Dacii sau Geţii, strămoşii noştri,

---

Popoare vechi.

Pe lângă cele două popoare însemnate din ţările balcano-dunărene, Tracii şi Ilirii, cu nenumăratele lor seminţii, mai sînt de amintit şi altele, ca:

1. **Paeonii,** cunoscuţi în armata lui Xerxe ca aprigi luptători şi despre care Herodot spunea că sunt coloni ai Teucrilor, aduşi de la Troia. Aceşti Teucri, ar fi venit în Europa înainte de timpurile luptelor troiene.

Din neamul Paeonilor sînt Agrianii şi Segestanii de

---

1) O. Densuşianu. Hist. de la langue roum. cf. Tomaschek „Die alten Tracker, I, II.
2) Haşdeu — Strat şi substrat; cf. Cuget clar An. I 1-4 (1928).

lângă Sava (Appianus) şi se întindeau până la isvoarele râului Isker, cuprinzând și pe Doberi, Odomanti, Siropaeoni, Paeopli, Pelagoni, etc. (Appianns).

2. **Trausii** *aveau obiceiuri asemănătoare cu ale Tracilor: jeleau pe noul născut și glumeau la înmormântări.* De aceea erau şi foarte războinici. Erau poligami şi la moartea soţului, femeea cea mai dragă lui era ucisă şi îngropată alăturea. (Herodot).

3. **Teucrii şi Mysii**, despre care Herodot spune că au trecut Bosforul în Europa, înainte de timpurile troiene, au supus pe Traci şi s'au întins până la Marea Ionică. Teucrii erau, de fapt, originari din Creta şi au colonizat numai Troada, dând chiar numirea de Ida, muntelui din noua patrie, după acela din ţara de naştere.

Despre venirea lor în Troada vorbeşte întâi Calinus, după cum atestă Strabon.

4. **Dalmaţii** erau de neam iliric şi foarte războinici, după cum mărturiseşte Polybius. Au fost învinşi numai de Cesar, iar la anul 27 a. H. ţara lor fu prefăcută în provincie romană.

Limba dalmată a continuat să se vorbească până târziu, aproape de timpurile noastre, încetând cu moartea celui urmă dalmatin Tuóne Udàina Burbul, la 10 Iunie, 1898. Printre coloniştii duşi la nordul Dunării, în Dacia, întâlnim şi Dalmaţi.

De fapt, în acele timpuri, Dunărea nu forma niciun fel de hotar despărţitor, ci mai curând o legătură prielnică popoarelor dela Pind şi până peste crestele Carpaţilor.

5. **Veneţii** erau tot de neam iliric; semănau la port şi la obiceiuri cu Galii (Polybius) iar, în mod specific, foloseau târgul de fete, aşa cum îl intâlnim astăzi la Moţii noştri şi în Făgăraş. Despre originea ilirică a Veneţilor vorbeşte întâi Herodot (Clio I, 195-196) După o altă versiune, se crede că Veneţii erau originari din Paflagonia, iar după căderea Troii au emigrat în Europa subt conducerea lui Antenor.

Vergilius zice în Eneida:

„Antenor potuit. . . .
Illyricos penetrare sinus atque intima-tutus,
Regna Liburnorum". (Cânt I, 243-45).

De aceea Niebuhr crede că Veneţii sînt şi Liburni. Dar controversa este lămurită de Rawlinson, care documentează că şi Liburnii erau Iliri; iar regele Veneţilor, Enetu, dela care probabil îşi trag numele, era, la fel, de neam iliric. Ipoteza lui Stanislaus Siestrencewicz de Bohuş, că Veneţii ar deriva din cuv. gr. *ainetós* (glorios), a fost însă combătută şi înlăturată.

I. 6. **Bastarnii** trăiau între Don şi Bug, lăţindu-se până în Bugeac şi ostroavele de la gurile Dunării, la anul 59 a. H, unde se duşmăneau mereu cu Geţii cei din stânga Dunării (Appianus). Bastarnii erau de neam german cuprinzând triburile Atmoni, Sidoni, Peucini, etc. (Strabon). Bastarnii, care se aşezaseră şi în Sciţia Minor (Dobrogea), au fost supuşi de Romani, la anul 29 a. H. Intre timp, ei se întinseseră şi în Moesia Inferior.

II. 7. **Celţii**. Dintre toate popoarele vechi dela Dunăre, înainte de Romani, Celţii erau cei mai răspândiţi, având o mare putere de infiltraţie între celelalte neamuri, cărora le-au şi lăsat o zestre bogată în lexic şi în toponimie.

Despre elementele celtice la noi ne vorbeşte, cu multă competenţă d. Ioan Bileţchi [1]).

Din neamul Celţilor cunoaştem pe Suevi (Cassius Dio), Arabisci, Boi, *Anarti*, *Britologi*, Gali, Picensi, *Scordisci*, *Tauriscii* din Noric şi din Panonia, Tricornensi, Vasciani etc. Celţii, supranumiţi „războinicii", cuceresc Galia la anul 600 a. H.; după o sută de ani apoi, pătrund în Peninsula Iberică, dând naştere la Celtiberi şi la Celtici; iar în anul 388 a. H. se întind spre Italia, lăţindu-se până la gurile Dunării (300 a. H.) şi în Asia Mică, unde au întemeiat regatul Galatia.

8. **Tauriscii Norici**, care erau de neam celt, locuiau

1). Profesor de limbi clasice la liceul din Câmpulung-Moldova cf. rev. Orpheus.

pe lângă Aquilea (Polybius) şi au fost supuşi de Augustus (Appianus). Odată însă au fost înfrânţi şi supuşi şi de Daci (Strabon).

9. **Bessii,** o ramură a Tracilor, locuiau pe lângă munţii Haemus[1]) şi duceau o veaţă numai din pradă. Aveau ca vecini pe Odrysi (Strabon) cuprinzând şi o parte din Satri. Acest neam de oameni a fost supus cu foarte mare greutate de Romani, subt Augustus, dar limba şi-au păstrat-o până târziu, aşa cum am mai arătat în altă parte, după constatările lui Tomaschek. Pe Bessi, de altfel numai creştinismul i-a romanizat Ei au dat imperiului pe împăratul Leon I, supranumit „Tracul". (Bessica ortus progenie,... zice Jordanes).

Vorbind de Bessi, Bulgarii pomenesc de: *Besjofara,* după numele localităţii Bessapara. *Denumirea de Besjofara probabil că a fost întrebuințată întâi de Albanezi, căci numai în limba lor se face această corupere fonetică: p=f.*

10. **Metulii,** seminţie dârză, în timpuri de primejdie se ucideau singuri, iar femeile lor se aruncau în foc, cu copii cu tot. Restul, care a supravieţuit după nimicirea în acest chip, s'a supus lui Cesar şi apoi, şi aceştia s'au sinucis.

III, 11. **Vindelicii** trăiau la poalele Alpilor ca şi Noricii, zice Strabon — şi cuprindeau pe Veni. Au fost supuşi de Romani la anul 15 a. H., odată cu Reţii. Din neamul lor făceau parte Benlaunii, Brigantii, Leunii, Rucinaţii, Vennonetii, etc.

IV, 12. **Reţii şi Boii,** sunt bine cunoscuţi din istoria scrisă de Cesar: „De bello gallico"; primii mai cuprindeau pe Leponti, Rucinati, Rugusci, Suaneti, Cammuni, etc.; iar Boii, care erau din neam galo-celt (Strabon), au fost supuşi mult timp de Daci.

V, 13. **Panonii** sunt confundaţi uneori cu Paeonii şi mai cuprind pe Breuci, Andizeti, Ditioni, Pirusti, Mazaei — despre care Cassius Dio susţinea că sunt Dalmaţi —

1). Bessii au trăit şi în Dobrogea.

ceea ce ar dovedi astfel înrudirea dintre Panoni şi Iliri. Panonii cuprind încă şi pe Daesitiaţi, cu şeful acestora Baton (Strabon). Numele de Panoni se pare că derivă din cuv. *panni*, un fel de petece cusute la mâneci; Grecii îi numesc — în mod greşit — Paeni, căci aceştia nu sunt decât o altă semintie din Rhodope, după cum atestă Cassius Dio. Ca nume de Panoni înregistrăm pe Lora, Pinnia...

14. **Istrii**, de neam iliric, aveau centrul lor în or. Pola.

15 **Troglodyţii** aveau ca centru oraşul Callatis, — Mangalia de astăzi — şi Tomis (Constanţa), dar se întindeau şi dealungul Istrului (Dunării) amestecându-se cu Sciţii şi Crobyzii (Strabon).

16. **Lelegii** erau confundaţi uneori cu Carii; locuiau în Acarnania şi Beotia, de unde au fost alungaţi de Ioni şi astfel s'au risipit printre alte neamuri, după cum ei înşişi din risipire de seminţii fuseseră adunaţi odată, subt şeful lor Lelex din Leucas.

17. **Macedonenii.** Macedonia de azi se chema în timpurile vechi Emathia, iar numele actual şi l-a luat dela un vechiu domnitor, Macedon. Cel din urmă rege al Macedoniei a fost Perseus şi ţara a fost supusă de Romani la anul 168, a. H.

VI, 18. **Epiroţii** sunt împărţiţi în 15 neamuri, după cum atestă Theopompos, dintre care seminţii numim pe Amphilochi, Chaonii, Molotti, Athamani, Aethici, Tymphaei, Oresti, Paroraei, Atintani, Carsopaei, Thesproti ş. a.

19. **Sigynii** au trăit de-a stânga Dunării, în Oltenia şi Banat.

20. **Dardanii**, împreună cu Galabrii, Thunaţii ş. a., se aflau lângă Paeoni, aproape de ţinutul Kossova de azi.

VII, 21. **Noricii**, care cuprindeau şi pe Alauni, Ambidrari, Ambilici, Sevacei, au fost supuşi de Romani la a. 16 a. H.

VIII, 22. **Muntenii** din Alpi, în afară de Muntenii propriu zişi, se împart în Acitavoni, Adanaţi, Ambisonti, Belaci, Brigiani, Brixeneti, Bradionti, Caenauni, Embiani,

Medulli, Nerusi, Salassi, Seduni, Segovi, Sogionti, Suetri, Turi, Uberi, Veragi, Velauri, Vesubiani.

IX, 23. **Sarmaţii**, cunoscuţi împreună cu Sarmaţii regeşti, Iazigii, Roxolanii, Aorsii şi Areaţii, popor năvălitor se revarsă în Moesia la a. 16 a. H., dar au fost respinşi peste Istru de C. Lucius. La anul 107 d. H. îi aflăm pe Sarmaţi în Dacia, unde au suferit mai târziu alte înfrângeri din partea lui M. Aurelius ; apoi au fost învinşi de Aurelian, la anul 270, şi de Constantin I, când regele lor Rausimodus cade ucis în luptă, la anul 326. Totuşi Sarmaţii continuă prădăciunile ; se dedau la hărţuieli şi în anul 474 reuşesc să cuprindă Singidunum ; dar au suferit în urmă două înfrângeri decisive din partea Goţilor din Panonia, după cum şi Vizigoţii lui Athanaric îi alungaseră odată din colinele Buzăului. In războaile daco-romane îi vedem pe Sarmati uniţi cu Dacii.

X, 24. *Sciţii.* Aceştia locuiau în Dobrogea de azi, după care ţinutul s'a numit şi Sciţia minor [1]), de către Romani. Se ocupau cu lucratul cânepei. Din neamul aacestor Sciţi erau Taurii şi Coralii, precum şi Agatirşii, probabil, pe care unii istorici îi consideră Celţi sau Daco-Traci. Aceşti Sciţi iubeau mult băutura de vin, din care cauză decăzură şi astfel au fost uşor supuşi de Romani, odată cu înfrângerea Geţilor, apoi absorbiţi de autohtoni şi în urmă creştinaţi.

Despre Sciţii mari, care se întindeau spre Marea Caspică, vorbeşte Herodot mărturisind că aceştia se îmbătau cu fumul seminţelor de in puse pe lespezi fierbinţi. (Cartea IV, cap. 75). Erau nomazi, singura lor locuinţă fiind carul. Pe timpul regelui med Ciaxares, Sciţii încep să se reverse în Media, ceea ce hotărî pe Darius I Histaspes al Perşilor, ca să pedepsească pe aceşti nomazi năvălitori. Şi fiindcă drumul prin Asia, spre ţara Sciţilor, era anevoios, Darius se hotăreşte să-i atace prin Europa trecând astfel Bosforul tracic pe un pod de vase construit

---

1) Dacia Pontică (C. C. Giurescu).

de arhitectul Mandrocles din Samos. In acelaşi timp, Elinii din Asia mică, însoţitori ai regelui pers, fură trimişi înainte pe Marea Neagră; iar aceştia construiră un pod şi peste Dunăre, aproape de Tulcea. Aşa trece Darius cu armatele sale în Sciţia, atingând Sudul Basarabiei actuale. Dar Sciţii trimit regelui cunoscuta solie alegorică şi plănuiesc să-l captureze în ţinuturile lor; şi l-ar fi prins, dacă un sfetnic al său n'ar fi pătruns taina acelei solii, în urma căruia fapt, regele s'a grăbit să renunţe la expediţie şi să treacă înapoi Istrul şi Helespontul în Asia. Sciţii, care s'au revărsat pe mai multe căi asupra Daciei, au adus cu ei şi meşteşugul de a lucra metalele.

Din timpurile acelea aveam şi noi rămăşiţe străvechi de la Sciţi, atestate de Tocilescu şi mai cu seamă de V. Pârvan, în monumentala sa operă *Getica*.

Pe pământul strămoşilor noştri s'au petrecut multe şi însemnate evenimente istorice, din timpuri foarte vechi, după cum prea frumos zice şi marele nostru poet, M. Eminescu, în Scrisoarea a III-a:

„După vremuri mulţi veniră, începând cu acel oaspe
Ce din vechi se pomeneşte, cu Dariu al lui Istaspe.
Mulţi durară după vremuri, peste Dunăre vr'un pod,
De-au trecut cu spaima lumii şi mulţime de norod;
Impăraţi, pe care lumea nu putea să-i mai încapă,
Au venit şi'n ţara noastră de-au cerut pământ şi apă
Şi nu voiu ca să mă laud, nici că voi să te'nspăimânt:
Cum veniră se făcură toţi o apă şi-un pământ".

Din cele mărturisite de istorici, se constată că,—începând din Retia şi Vindelicia, adică de la vestul Iliricului, şi până în Asia Mică, cuprinzând ambele maluri ale Dunării şi versantele Carpaţilor, — se găseau în epoca preromană peste trei sute de popoare, despărţite în 17 grupe mari: Bastarnii, Celţii, Epiroţii, Grecii, Ilirii, Iliro-Celţii, Iliro-Epiroţii, Muntenii din Alpi, Muntenii propriu zişi,

Noricii, Panonii, Raeţii, Sarmaţii, Sciţii, Tracii, Vindelicii şi necunoscuţi încă. Intre aceste popoare, de notat, că nu s'au numit seminţiile greceşti, care, la fel, sînt foarte numeroase.

Dacii și alte popoare.

Din seminţia Tracilor, Dacii se răspândiră mai mult spre nord, până în crestele Carpaţilor, lăţindu-se peste podişul Transilvaniei și formând cu timpul un puternic regat, împreună cu Geții, care erau tot Daci, subt viteazul lor rege Boirebistas. Popor războinic, ei supuseră pe Boi, Scordisci, Taurisci şi pe Tracii de sud, amenințând provincia romană, Macedonia. Din această cauză au fost supuşi Dacii dela mare, iar Cesar a plănuit o expediţie contra lor, în inima ţării, dar împăratul muri în acelaşi timp. Acelaşi gând l-a urmărit apoi Octavianus, tocmai când poporul dac se desface în patru regate, din care pricină, slăbi fiind gata să se supună Romanilor, dar organizându se din nou, subt vrednicul lor rege Decebal, Dacii deveniră iarăşi de temut.

La anul 85 d. H. Domiţian porni război contra lor, însă fără sorţi de izbândă şi însuşi împăratul ieşea ruşinat din acest războiu şi ar fi fost poate complet învins, dacă legatul său, Iulianus, nu ar fi câştigat o victorie la Tapae, ţinând drumul Lederata [Rama]—Arcidava [Varadia] —Centum Putea—Bersovia [Zsidovin]—Azizis—Caput Bubali, pe unde, mai târziu, a mers şi Traian, în primul războiu cu Dacii.

Geţii, care nu se deosebeau de Daci, credeau în nemurirea sufletului, iar după moarte socoteau că se duc la zeul Zalmoxis, pe care-l mai numeau Gebeleizis. Pentru a împăca pe zeu aveau obiceiul ca la fiecare cinci ani să-i trimită un sol, prin tragere la sorţi, şi apoi aruncarea acestuia în suliţi înfipte în pământ. Dacă cel

a'es ca sacrificiu, nu se nimerea să cadă cu trupul în furcile anume așezate, se alegea un altul mai plăcut zeului. Geții se răzvrăteau însă împotriva fenomenelor naturii. Când tuna sau fulgera, ei aruncau săgeți spre cer amenințând. Zeul lor Zalmoxis, a fost, se pare, un sclav al lui Pythagoras, fiul lui Mnesarchus, la Samos. Scăpând din sclavie, a făcut avere și a predicat la Traci, făcându se înviat, după ce trăise trei ani ascuns într'o subterană. Herodot crede însă că Zalmoxis a trăit înaintea lui Pythagoras [1]).

Geții se strămutau când de-a-dreapta, când de-a-stânga Istrului, spre sudul Basarabiei, având odată un rege puternic, pe Dromichete, care a capturat pe Lysimachos, șeful Tracilor Odrysi. Cea mai veche mărturie despre Geți o găsim la Herodot [2]) și apoi la Tucidide [3]). In vremea lui Herodot, însă, Geții locuiau și în Dobrogea, iar pe vremea lui Alexandru cel Mare împânziră malul stâng al Dunării întemeind împreună cu Dacii un regat mare și puternic, după cum am arătat mai sus.

Dacii, nume devenit comun, se numeau singuri astfel. Ei pătrunseră și peste Nistru la Sciți, lăsând numiri în toponimie. Decebal plănuia o alianță cu alte seminții barbare, contra imperiului roman și ar fi ajuns un mare și puternic stăpânitor, dacă Traian n'ar fi întreprins marele expediții între anii 101-107. Dacii au fost supuși odată cu Moesii, dar totuși au rămas grupuri însemnate de Daci independenți până pe timpul lui Macrinus, la 217 d. H., în care timp ei prădară provincia Dacia. In amintirea victoriei reputate împotriva Dacilor, s'a ridicat în Dobrogea un monument lângă satul Adam-Clisi [turc. Biserica omului], s'a întemeiat acolo cetatea *Tropaeum Trajani ;* iar la Roma s'a înălțat columna lui Traian, deasupra căreia se vede astăzi statuia Apostolului Petru.

---

1) C. C. Giurescu, Istoria Rom.
2) Cartea, IV.
3) Tucidide, II, 96.

Amândouă aceste monumente reprezintă preţioase scene din războaiele Romanilor cu Dacii.

După supunerea ţării lor, Dacii au fost romanizaţi prin mijloacele obişnuite de Romani, între care şi înrolarea în trupele romane; as fel, soldaţii daci au ajuns până în Bretania, în Orient sau chiar în Africa, subt Adrian. Dacii au ocupat de altfel, cu timpul, şi funcţiuni înalte în unele provincii ale imperiului, ba chiar s'au ivit din sânul lor pretendenţi la tron, cum a fost generalul Regalien, — din timpul lui Gallienus — dându-se drept scoborîtor al lui Decebal. Treptat-treptat, marele popor al Daco-Geţilor, cuprins între Boemia, Panonia, Belgrad, munţii Rhodope, Marea Neagră şi stânga Nistrului, începu să se micşoreze subt presiunea multor popoare vechi şi să dispară după cucerirea romană. Odata cu disparîţia Dacilor s'a pierdut aproape cu desăvârşire şi limba lor. Numai unele cuvinte mai prezintă problematice caracteristice ale graiului dac. Afirmaţiile istoricului ungur Melich, care spunea că „nu cunoaşte bine limba dacă", n'au niciun temei, [1]) deşi nu este exclusă posibilitatea desmormântării şi a unor edificatoare elemente linguistice dacice, aşa cum s'a putut fixa până acum toponimia, cultul, medicina şi în general aspectele civilizaţiei getice, de către savantul român Vasile Pârvan. în monumentala sa operă Getica.

Carpii. Aceştia erau un trib dac sau get, care locuia prin Moldova, între Siret şi Nistru. Au năvălit asupra imperiului roman până în Iliria, împreună cu Boranii, Goţii şi Urugundii. Fiind supuşi de Romani în timpul lui Galerius Cesar, ei s'au aşezat un timp în Moesia Inferior, după cum poate mărturisi localitatea *Carporum vicus*, şi apoi se întorc la nordul fluviului, fiind cunoscuţi astfel sub denumirea de Carpodaci.

Unii istorici au pus în legătură numele acestui popor, cu acela dat munţilor Carpaţi. Dar numele munţilor noştri

1) Al. Philippide, Origini, 461.

vine mai curând din albanezul **karpătă**, forma neutră de la cuv. alb. kàrpă, care însemnează stâncă.

Grecii. Acest popor s'a izolat cu seminţiile sale din valurile altor neamuri şi s'a revărsat spre sud, prin trecătorile Pindului, în repetate rânduri, apoi s'au despărţit în două mari ramuri, Ionienii şi Aheii; iar mai târziu cunoaştem şi triburile doriene.

Toate aceste seminţii greceşti erau numite de Homer *Panachioi*, iar ţara luă numele de *Hellás* şi locuitorii *Helléni*, după numele unei mici regiuni din Thesalia sudică. Grecii au elenizat cu timpul populaţia autohtonă prehelenică şi acea pelasgică din Atica.

La început, Grecii cuprindeau pe Bottiaei şi Chalcidei; iar cu vremea, începură a se considera Greci: Aenianii, Dolopii, Magnetii, Maliaeii, Perrhaebii, etc.

Când, în anul 602 d. H., împăratul Foca ordonă ca limba oficială în Pen. Balcanică să fie greaca, Grecii primiră numele de **Romei**, *în timp ce Românii erau denumiţi Vlahi, Sciţi, Daci şi Cumani.*

Istoria Grecilor vechi cuprinde trei epoci:

I. Epoca veche:

a). Minoenă-cretană	dela 2500-1200 a. H.
b). Miceniană	dela 1200-1000 a. H.
c). Arhaică	dela 1000-sec. VI a. H.

II. Epoca clasică:

a). Cuprinde vestitul secol al V-lea şi apoi secolul al IV-lea a. H.

III. Epoca helenistică:

a). Incepe din sec. IV-lea a. H. şi durează până în sec. II-lea a. H. când Grecii cad subt stăpânirea Romanilor, la anul 146 a H.

Cucerirea romană și romanizarea

Provincii și administrație.

Odată cu anul 228 a. H., când Romanii descind în Iliria, se încep și cuceririle romane, la sudul și apoi la nordul Dunării. Rând pe rând sînt prefăcute în provincii romane: Grecia și Macedonia la anul 146 a. H; Iliria, la 33 a. H. Cele două Moesii, la 29 a. H.; Panonia, la anul 10 d. H. Tracia, la 46 d. H. și apoi Dacia, la anul 107 d. H., după care urmează opera de administrare în spiritul latin și impunerea graiului nou al poporului cuceritor. Băștinașii însă, și mai ales Tracii și Ilirii, și-au păstrat caracterul lor etnic și prin firea lor dârză au întârziat mult procesul de romanizare, după cum și răspândirea civilizației grecești împiedica noua cultură latină. Ținuturile cucerite căpătaseră la început, ce e drept, aspectul latin; dar popoarele dunărene cunoscuseră mai înainte o formă de administrație grecească.

Intre vechea civilizație de infiltrație a Helenilor și noul proces de romanizare se dădea acum, chiar, o luptă surdă, din care avea să iasă biruitoare cultura latină. In Tracia, unde s'au găsit multe inscripții funerare și dedicatorii în greceasca atică, Romanii au păstrat un timp forma de organizare grecească, mai ales în centrul țării, iar reformele administrative, în spirit latin, se incepeau la periferie, în Tracia, Macedonia, Thessalia și Epir. Unele neamuri străine de ținuturile cucerite, cum erau de ex. Evreii din părțile grecești, au fost siliți de statul roman să se grecizeze. Era o măsură de stat prudentă pentru înlesnirea romanizării. Mai greu le-a fost Romanilor să stăpânească țărmul Mării Negre de-a-lungul căruia se găseau presărate coloniile grecești, pe coasta tracică la la Dionysopolis, (Balcic,) Callatis, (Mangalia,) Tomis, (Constanța,) Histria, (Carnasuf,) Tyras, (Cetatea-Albă) etc. Perspectiva unei vieți nouă îi atrăgea pe Romani la gurile Dunării. Pentru marea împărăție, atât vechiul Istru cât și Pontul Euxin, erau un adevărat miragiu, așa că nimic nu s'a mai putut opune în calea nouilor stăpâni-

tori, pentru întemeierea unei puternice vieţi romane în Scitia Minor (Dacia Pontica). Despre această nouă vieaţă organizată în sate (vici), cu credinţe şi obiceiuri populare romane (Rosalia), cu inscripţii nenumărate şi administraţie înaintată în Dobrogea noastră, ne lămureşte savantul nostru, V. Pârvan, în studiul său : *Inceputurile vieţii romane la gurile Dunării.*

Astfel au dispărut şi coloniile greceşti de la mare, în faţa valului latin, atras parcă aici de spiritul poetului Ovidiu, exilatul de la Tomis. De fapt, Romanii pătrunseseră încă de mult în Scitia Minor. La anul 29 a. H. au avut chiar lupte cu Bastarnii pe care i-au supus, iar regatele dacice din aceste părţi au fost cucerite.

Când, însfârşit, Romanii au supus Dacia, procesul de romanizare era într'o fază destul de înaintată, căci 335 de ani, începând dela data de când Romanii calcă Iliricul şi până la 107 d. H., au fost suficienţi pentru a se putea afirma noua vieaţă romană. „Treptata pătrunderea a Grecilor la început, apoi — din secolul al II-lea — a Romanilor, se poate urmări în toate fazele ei. Civilizaţia celtică, aşa de înrudită cu cea romană, prin îndoitul ei izvor de inspiraţie : elenic şi italic, este astfel o prefaţare la *romanism*, trăită de Geţi efectiv, până în stratele cele mai adânci ale populaţiei, cu două secole înainte de venirea primilor negustori romani în ţinuturile illyrotrace ale Dunării. Incepută în sec. al IV-lea a. H. prin Celţi, intensificată din sec. I a. H. chiar de Romani, occidentalizarea Geţilor din Carpaţi nu putea duce decât la rezultatul constatat : In momentul când Romanii luau definitiv la Dunăre rolul civilizator al Celţilor, supunându-i şi pe aceştia din Galia şi până la gurile Dunării, formelor de vieaţă romane, Dacia era perfect pregătită să devie şi ea romană.

Romanizarea Daciei se anunţase, de altfel, anthropogeografic încă dela a. 1000 a. H. Celţii au mijlocit elementele materiale ale culturii greco-italice, iar Romanii au tras concluziile etnografice şi spirituale". (V. Pârvan, Getica, p. 724). Provincia din stânga Dunării

a primit şi ea administratori împărăteşti, s'au ridicat cetăţi nouă, s'au desvoltat şi s'au mai întemeiat oraşe tăindu-se drumuri pentru veşnică stăpânire. Ţările balcano-carpatice căpătară astfel, o nouă haină latină. In Dacia, satele cu terminaţia în *„dava“*, primiră organizare romană, corespunzătoare vici-lor transdunărene şi alăturea începură a se desvolta oraşele vechi cu deosebire în Transilvania, ca: Apulum, (Alba-Iulia); Napoca (Cluj); Porolissum (Moigrad) Potaissa (Turda), cu pieţe largi, clădiri impozante şi instituţii.

Oraşele erau legate prin vestitele drumuri romane. Astfel exista drumul care pornea din metropolă, de la Roma, trecând peste râul Pô, la Aquileia-Emona-Siscia-Sirmium-Singidunum-Viminaccium pe Dunăre, de unde se bifurca spre sud: Naissus (Níş)-Serdica (Sofia)-Philippopolis-Hadrianopolis-Byzantium; şi spre nord: Tibiscum-Sarmizegetusa - Germisara - Apulum - Potaissa - Porolissum. Existau şi căi laterale, ca aceea între Apulum şi Pons-Vetus pe Olt (Aluta), sau acelea care legau locurile bogate în mine de aur.

Pentru o mai bună administrcţie, Dacia a fost împărţită în trei despărţăminte subt Antoninus-Pius: Dacia Porolissensis, D. Apulensis şi D. Malvensis, cu capitale în oraşele respective. Se făcuseră aşezări de plugari, se exercita negoţul, se exploatau mine; cu alte cuvinte fermenta noua vieaţă romană. Locuitorii se numeau între ei Romani, vorbeau limba nouă latină cu particularităţile etnice ale fiecăruia şi astfel se plămădea romanizarea. Pentru paza provinciei și apărarea imperiului erau trimise aici şi legiuni militare.

Romanizarea.

Strabon dă numele de *Grecie* ţinutului care cuprinde Macedonia, Thesalia, Epirul, parte de Iliria şi din Tracia până la Mare şi până la fluviul Mariţa[1]). Astfel că în timpul cuceririi romane exista în aceste părţi un proces înaintat

---

1). Al. Philippide, Origini I.

de grecizare. Romanizarea a pornit însă cu tărie în Moesia Superior, în Dalmaţia şi în Dacia.

Atât în faţa infiltraţiei helene cât şi a cuceririi romane, triburi mari de Traci şi mai ales de Iliri s'au retras în munţi sustrăgându-se mult timp influenţelor, fără a putea rezista însă până la sfârşit, aşa încât s'a ajuns cu timpul la un grai mixt, iliro-grec şi iliro-roman, după cum se observă unele urme de acestea în limba albaneză de astăzi. De altfel idiomul acesta roman din Iliria s'a conservat într'un dialect din insula Veglia, care se află situată la nordul Adriaticei, lângă ţărmul iliric. Folkloristul român Th. Burada—şi alţii apoi—au făcut interesante cercetări la locuitorii din această insulă.

Romanizarea s'a produs pe două căi: *civile şi militare*.

Pe cale civilă, datorită elementelor aduse de pretutindeni, însă mai puţin din Italia, fiindcă edictele împărăteşti începură să oprească strămutările de la centru, spre a nu se despopula ţara.

Pe cale militară, prin legiunele romane, care mai aveau şi menirea să întemeieze municipii, dar şi în această direcţie s'a redus elementul italic, iar subt Adrîan dispare chiar cu desăvârşire din armată.

Elementul roman, din peninsulă mai ales, ajunge să aibă mare însemnătate, după ce dintr'însul au ieşit şi împăraţi ca Iustin şi Iustinianus; apoi Maximin era din Tracia; Claudius II, Aurelian şi Jovian din Moesia Superior; Diocleţian din Dalmaţia, iar Constantin cel Mare, din Dacia Aureliană.

Romanizarea se mai făcea, ce e drept, şi prin constrângere din partea oficialităţii romane; procesul de romanizare extinzându-se în întreaga peninsulă, afară de Grecia, şi la toţi Dacii din nord.

Acest proces a durat până în secolul al V-lea d. H. Insuşi comandanţii oştirilor din imperlul de răsărit purtau nume romane, cum au fost Regalienus şi tyranus Vitalianus. Se definea, aşadar, o romanitate orientală, ba chiar, subt Diocletian (284-305), Dalmaţia intră în sfera de ad-

ministraţie civilă şi militară a Italiei, rămânând deoparte Moesia, Panonia şi Dacia, aşa că au luat fiinţă două popoare romanice deosebite, cu două limbi romanice diferenţiate în acelaşi timp: dalmata şi româna. Elementul autohton a influenţat întrucâtva, cum era şi natural, limba stăpânitorilor romani; aşa se explică de ce Romanii reduplicau sunetele câteodată, în cuvintele străine din inscripţii, ori recurgeau la litere greceşti, sau inventau ei litere nouă.

E foarte semnificativ faptul că unele litere inventate de Romani, au isbitoare asemănare cu literele din alfabetul cirilic de mai târziu (ci, *z-cirilic*).

Dar romanizarea se înfăptuia datorită superiorităţii culturii latine, la care contribuia înrolarea băştinaşilor în armată; administraţia, comerţul şi cu deosebire creştinismul care se predica în limba latină. Romanizarea se producea dela centru către periferie şi dela oraşe spre sate, ceea ce a făcut ca treptat-treptat, elementul autohton să dispară.

In general, cauzele principale care au contribuit la slăbirea elementului autohton mai sunt următoarele:

1. Strămutarea dintr'o provincie în alta. *Aşa înţelegeau înţelepţii romani să-şi consolideze imperiul.*

2. Aducerea de colonişti din diferitele provincii ale imperiului, *şi numai* din provincii romanizate.

3. Organizarea militară şi *recrutarea la mnnicipii a tinerilor din provinciile cucerite.*

4. Prin căsătorii.

5. Prin eliberarea sclavilor care deveneau învăţători.

6. Prin relaţiile strânse dintre proprietari şi ţărani.

Acestea erau mijloace sistematizate de statul roman, — la care se adăugau împrejurările naturale:

7. Inferioritatea indigenilor.

8. Părăsirea obiceiurile naţionale începând la oraşe.

9. Invăţarea voită a limbii romane şi studiile mai înalte ale unora din nobili, care-şi trimeteau tinerii la şcoli,

în Roma, după cum atestă S. Jérôme, în Epistola XLVI-a[1]).

10. Dorinţa de a ocupa demnităţi în stat, mai ales după edictul împăratului Caracalla, din anul 212 d. H. care acordă dreptul de cetăţenie tuturor locuitorilor liberi din imperiu. Astfel inscripţiile prezintă şi nume nelatine, diferenţele naţionale scad şi se încep alte raporturi sociale, *numai in interesul exclusiv al statului roman. Popoare deosebite se contopeau şi se unificau pentru crearea unui neam nou. Şi acest fenomen social a fost posibil, căci indigenii, dacă nu se puteau măsura prin cultură cu Romanii, nu erau lipsiţi însă de virtute. Dar acest fenomen social, mai dovedeşte că superioritatea de cultură a unui popor este factorul de căpitenie care duce la biruinţă şi la stăpânire.* Grecii n'aveau dârzenia Tracilor, nici numărul acestora, dar au rezistat prin cultură. Celelalte popoare, între care şi Dacii, care aveau toată conştiinţa vieţii lor de neam viteaz, războinic şi îndărătnic, au recurs uneori şi la suprimarea propriei lor vieţi, decât să cadă în mâna cuceritorilor.

11. Aşa făcu însuşi regele Decebal al Dacilor. Şi acest mijloc contribuia la dispariţia progresivă a băştinaşilor, la care în chip fatal se mai adăugau:

12. Emigrările spre nordul Transilvaniei, la răsărit de Olt şi peste graniţe, în răsăritul mai depărtat, încât ţinuturile erau ameninţate să rămână pustii; şi, poate că năvălirile de neamuri străine au avut şi o parte bună, căci au oprit în loc pe băştinaşii emigranţi.

In asemenea împrejurări se alcătui poporul românesc creştin şi limba română latină, pe un teritoriu vast, de la Adriatica până la gurile Dunării, de la Pind până peste Carpaţi la apa Tisei şi peste şesuri la apa Nistrului.

---

1). Cf. O. Desuşianu, Hist. dela langue roum. 1 şi Migne. Patrologia a! XXII 489.

Creștinismul.

A fost predicat prin viu grai, la început, apoi şi prin scrieri, la popoarele din *Romania* răsăriteană. Datorită stăruinţei predicatorilor, creştinismul a pătruns tot mai adânc în inima provinciilor. Romanii, deşi atât de asurpritori mai înainte cu creştinii, începură şi ei să se convingă de marele adevăr al cuvântului evanghelic, ajungând chiar să folosească propaganda creştină ca mijloc de romanizare. Aşa se explică de ce Bessii vestită ramură tracă, au fost refractari nu numai romanizării ci și creștinării lor, până târziu. Dar şi celelalte popoare indigene, nu părăseau uşor credinţele lor vechi. Neobosiţii cercetători români şi străini ne spun că Ilirii mai adorau încă pe Silvanus ; Dacii pe Sarmandus, Sula etc.; iar uneori credinţele se confundau, în momentul trecerii dela păgânism la noua credinţă creştină. Reamintim inscripţia din Larissa cu forma : *Dis manibus Sacrum signo Christi,* precum şi inscripţia din anul 235, dela Napoca, a lui Aurelius Babus, pusă pentru fiica şi fiul acestuia, cu iniţialele D. M. (Diis manibus) şi S. T. T. L. (sit tibi terra levis). După amintirea zeilor Romani, urmează deci pomenirea, care a devenit creştină, cu expresia : Să-ţi fie ţărâna uşoară ! O inscripţie analoagă grecească se găseşte la muzeul naţional din Bucureşti.

Mărginindu-ne numai la istoria Românilor, constatăm că odată cu formarea poporului român, a luat naştere şi creştinismul, cu înfăţişare latină la început, deoarece Dacia a fost mai legată de Apus, după cum dovedesc căile de comunicaţie şi multe alte cuvinte privitoare la organizaţia provinciei Dacia-Traiană.

După cum era şi natural, creştinismul s'a desvoltat mai mult în sudul Dunării, unde și biserica sprijinea vitalitatea limbii latine comune; apoi creştinismul s'a întins la nordul Dunării, prin contactul tot mai strâns cu Romanii din imperiu, când și biserica romană se găsea mereu în plină desvoltare până la aşezarea Slavilor. Astfel,

istorici vechi, ca Tertulian, considerau Dacia drept o ţară creştină, încă dela anul 200.

Deşi Origen, din sec. al III-lea, nu era în totul de aceiaşi părere, cert este însă, că în timpul Goţilor şi al Hunilor erau mulţi creştini în părţile stăpânite de ei şi Ulfila [1]), predica la Goţi (Wisigoţi) traducând şi Vechiul Testament în limba lor. Goţii creştini fiind prigoniţi de Atanaric, Ulfila fu nevoit să treacă în Moesia. Atanaric continuă asuprirea creştinilor şi ordonă înecarea episcopului Sava, în râul Buzău (372).

La Goţi, a mai predicat Audius, un călugăr venit din Mesopotamia, dar acesta şi alţii asemenea lui, aduceau erezia ariană şi o înrăurire greacă din Orient, care curând a fost paralizată de acţiunea propagandiştilor veniţi din Apus, cum a fost, de pildă, Nicetas din Remesiana. Acesta a trăit pe la sfârşitul secolului al IV-lea şi venea cu noua înrâurire latină din Italia, de care era legat prin prietenul său episcopul Paulinus din Nola, discipolul lui Ausonius din Burdigala. Acest Paulinus mărturiseşte într'un poem, că Nicetas a predicat la Goţi şi în ambele Dacii.

D-l Procopovici şi alţii cred că Nicetas ar fi fost daco-roman, mai ales că a predicat mult timp la Dacii din stânga Dunării şi numai astfel se explică şi faptul, că mitropolitul Andrei Şaguna s'a gândit să-l aleagă de patron al Seminarului din Sibiu, pe acest sfânt Nichita Romanul, în a. 1865. Creştinismul din nord a fost alimentat mereu de acel din sud şi întărit de acţiunea hotărîtoare a lui Constantin cel Mare [2]) şi a lui Justinian (527-565). Acesta înfiinţă Prima Justiniană la Tauresium (Serbia) în locul său de naştere şi supuse cetăţile din stânga Dunării episcopatului său.

---

1) Wulfila, preot al lui Teofil mitropolitul Goţiei care luă parte la Sinodul dela Niceea, în anul 325. Ulfila era numit de Latini Lupea (311-383).

2) Constantin cel Mare (274-337) s'a născut la Niş (Naissus) şi a fost proclamat împărat la a. 306. El mută capitala imperiului roman la Bizanţ, dându-i numele de Constantinopol. După înfrângerea lui Maxenţiu, el declară creştinismul ca religie oficială a imperiului, prin edictul dela Milan (313).

Ne putem da seama dar, că odată cu sec. al IV-lea s'au întemeiat şi instituţii ale noului cult, s'au început clădiri de case pentru rugăciune, biserici şi mănăstiri. La Drobeta, lângă Turnu-Severin, Tocilescu a descoperit ruinile unei vechi biserici creştine care datează probabil din secolul al VI-lea, sau chiar din al V-lea secol.

Creştinismul fiind adus continuu de coloniştii creştinaţi ai imperiului, din Asia Mică şi din Tracia, susţinut de împăraţi şi de episcopii din Moesia, a pătruns adânc în sufletul indigenilor şi nu cu prea multă greutate, deoarece noua religie era foarte blândă, iar vechea religie a Dacilor, mai ales, cuprindea şi ea credinţa în nemurirea sufletului şi aducea jertfe Zeului unic.

Dacă nu aveam pe atunci interpreţi ai dogmelor şi nici nu era organizată ierarhia bisericească, totuşi în masele mari ale poporului exista o credinţă puternică, subt stăpânirea vechei concepţii păgâne a unuia Dumnezeu şi a diferitelor forme de manifestare a Divinităţii, după cum dovedesc şi astăzi multele obiceiuri specific româneşti, care, păzind vechile tradiţii, ne-au păstrat nealterată biserica noastră creştină în forma actuală.

Cu timpul, în nordul Dunării, creştinismul a fost propagat şi de captivii romani aduşi aici de Avari, iar mai târziu de Bulgari.

Cronica anonimă a Ţării Româneşti, vorbind de începutul nostru ca popor, spune că existăm „decând au descălicat pravoslavnicii creştini", oglindind astfel amintirea că odată cu imigrarea romană din sudul Dunării s'a introdus şi creştinismul în părţile noastre. Aşa dar, dintre toţi vecinii noştri, noi suntem cei mai vechi creştini, fiindcă ne-am născut creştini.

Creştinii care au rămas în ţinuturile invadate de barbari, atârnau de arhiepiscopatul din Thessalonic, care şi acesta, la rândul său, era subordonat Romei. De acea arhiepiscopul de Thessalonic era numit ca vicar al Papei în diocesele Achaia, Dacia Aureliană, Dardania, Epir, Iliria, Macedonia, Moesia, Praevalis şi Thesalia.

Creştinii din Dacia Traiană apartineau şi ei la aceiaşi biserică. Este vrednic de remarcat, că în perioada romană a bisericii din Iliricum, înainte de creştinarea Bulgarilor, Slavii din Peninsula Balcanică, ca şi aceia din Panonia, au primit cele dintâi elemente creştine tot în forma latină, cum se poate dovedii prin cuvintele creştine, de origine romană, în limba lor: *altar, popă, prapor, etc.*

Graiul românesc de pretutindeni cuprinde însă numeroase cuvinte latine pentru religia creştină, ceea ce dovedeşte că Românii au cunoscut şi au primit creştinismul subt această formă latină. Astfel, în locul lui Jupiter, tată al zeilor, avem şi noi un singur zeu mare, Domn al tuturor celorlalţi, un Dominus Deus. După cum Jupiter era şi o personificare a tuturor fenomenelor naturii (a ploaiei, a vântului, a fulgerului, etc.) tot aşa şi Românii au considerat puterea lui Dumnezeu. Expresiunile latine „Sub Jove, Jupiter pluvius“, etc. corespund în limba română cu termenii: „Ce-a da Dumnezeu, ploaie dela Dumnezeu, trăsnetul sau mânia lui Dumnezeu, dătătorul de furtuni“. — Şi apoi, la fel, avem cuvintele latine: înger <angelus; sânt < sanctus, creştin < chrestianus, corupt din pronunţarea greşită a gr. hristianos, ca și angelus — cum spune Lactantius; păgân < paganus; biserică < basilica şi tot la fel: botezare, apoi cuminicare, scriptură, câşlegi, paresimi, cruce, altar, popă, Paşti, Crăciun, lege, sărbătoare, rugăciune, etc. Acest creştinism latin se datora bisericii romane creştine, care era în stare înfloritoare în Dacia Aureliană şi în ambele Moesii, până la aşezarea Slavilor.

Pe la sfârşitul secolului al IX-lea se continuă creştinismul subt forma slavă. Slavii încep să treacă la creştinism în a doua jumătate a acelui secol. Mai întâi s'au creștinat Slavii din Moravia, datorită misionarilor. Fraţii Metodiu şi Ciril sînt trimişi în acest scop dela Constantinopol și ei traduc în slavoneşte cărţile sfinte întocmind chiar și un alfabet, potrivit după scrierea grecească [1]).

1) Alfabetul a fost fixat apoi de Climent de Ohrida, un discipol al predicatorilor din Moravia.

La anul 864, Principile Boris al Bulgariei (852-883) primi creştinismul, în urma războiului cu Bizantinii şi luă numele naşului său, impăratul Mihail al III-lea, despărţindu-se astfel de suveranitatea bisericii dela Roma. Cauza care l-a determinat pe Boris să se despartă de Roma, a fost că Papa nu voia să numească arhiepiscop al Bulgariei pe Formosus. Acest Formosus e în legătură şi cu tradiţia istorică-creştină a Moldovei. Astfel, în cronica anonimă moldo-rusă se spune că străbunii Romanilor, urmaşii fraţilor Roman şi Vlahata, s'au despărţit de Latini, când „Formos Papa a trecut dela pravoslovie la lătinie". Formosus a fost ales mai tărziu Papă (891-896) şi în această mare demnitate restabili legăturile cu biserica bulgară, subt ţarul Simeon (897-927), când acesta primi coroana dela Roma, după cum mai târziu va primi-o şi ţarul Samuel (975-1014) și împăratul Ioniţă al Româno-Bulgarilor, la 1204.

Ritul slav a pornit din Moravia, patria liturghiei slavone, şi a fost adus în sud de către discipolii lui Metodiu şi Ciril. Trilinguiştii (aceia care nu admiteau în biserică decât greaca, latina şi ebraica) începură se persecute pe adepţii noului rit slavon, dar cu timpul a fost primită şi a patra limbă, slava, în slujba bisericească.

Pe atunci, Dacia sudică depindea de imperiul româno-bulgar; Românii primiră şi ei ritul slav şi astfel se stabiliră legături mai trainice cu biserica slavo-bulgară, până târziu în secolul al XVII-lea. *Noul rit creștin la Români, avea un dublu caracter: slav nord-vestic transplantat dela Moravi; și bizantin-sudic, transmis prin Bulgarii și Românii din sud.*

Cuvintele slave însă, în legătură cu slujba bisericească, nu mai prezintă valoarea celor latine, fiind târzii în limbă și singuratice.

Din istoria limbii române.

Incepând dela anul 228 a. H. și până târziu, după cucerirea Daciei de către Traian, s'au păstrat legăturile cu Italia prin insula Veglia.

Limba latină transplantată în răsăritul Europei s'a răspândit mai cu seamă în timpul cuceririi și administrării romane, atât în Peninsulă cât și în Dacia, alimentându-se mereu dela sorginte, datorită minunatelor căi de comunicație cu care eram strânși legați de latinitatea apuseană. In drumul său însă, limba latină a suferit înrâuriri locale și s'a imlădiet după acest instinct al autohtonilor, căpătând încetul cu încetul independența ei, cu vieață proprie.

Astfel au luat naștere limbele neolatine: franceza, italiana, spaniola, retoromana, româna, etc. Autonomia limbii noastre nu s'a câștigat decât după un lung proces de prefacere și de luptă, după cum mărturisesc datele istorice și linguistice, așa că numai pe la sfârșitul secolului al VI-lea d. H. putem vorbi de închegarea limbii române.

Elementul latin s'a suprapus peste un strat de populație autohtonă, compus în cea mai mare parte din Iliri și Traci la sudul Dunării și din Geto-Daci la nordul acestui fluviu, iar limba acestora a fost dislocuită sau contopită în graiul cuceritorilor. De aceea limba noastră are la baza ei limba latină.

Dar pe teritoriul de formație a neamului românesc, ca și pe teritoriul de formație a unor alte limbi neolatine, limba adusă de coloniști n'a fost nici acea clasică a scriitorilor — *sermo urbanus*, — nici acea rustică a țăranilor — *sermo rusticus* — ci o limbă *poporană comună*, numită în chip greșit vulgară. In monumentala sa operă: *Histoire de la langue roumaine*, D-l O. Densușianu lămurește caracterul latin al limbii noastre, după atestarea lui Mohl, care spune că au existat în Italia multe dialecte latine, dar numai acel din Umbria s'a întins în toată Italia. Acest dialect latin din Umbria ar forma deci baza

limbii latine, pe care Romanii au dus-o în cuceririle lor prin armată, administraţie şi comerţ. Această limbă era comună şi se vorbea la fel pe tot cuprinsul imperiului. Nu a existat, aşadar, o latină vulgară proprie fiecărei provincii din imperiul roman. Admitem totuşi că la venirea lor spre Dunăre, coloniştii au avut în graiul lor câteva schimbări fonetice, ca: sincope, metateze, apocope, disimilaţii etc. iar aceia veniţi în Dacia au adus desigur şi cuvinte împrumutate dela Greci sau dela Iliri, rămase necunoscute în ţările latine din Apus.

Această latină comună s'a prezentat cu unele diferenţieri inevitabile parcurgerii istorice, fără a se fărâmiţa în dialecte, ci rămânând o limbă unitară, aşa cum ne documentează M. Lübke. Dacă unele fenomene din *umbră* sau *oscă* s'au conservat în câteva regiuni ale Italiei, propagarea lor în afară nu a mai fost posibilă. Unitatea latinei comune se datoreşte faptului că ea era transmisă de elementele care circulau mai mult în imperiu, ca: soldaţii, funcţionarii şi negustorii. Aceştia foloseau acelaşi grai, fără a împrumuta particularităţi linguistice locale, încât limba aceasta devenise vie, iar dialectele s'au născut în urmă în provinciile romanizate.

Desigur că pentru stabilirea adevărurilor linguistice s'au făcut multe şi meticuloase studii, irosindu-se şi multe străduinţe. Părerile filologice s'au împărţit. S'au dus polemice, s'au emis teorii, s'au dărâmat sisteme, pentru a se clădi cu răbdare şi perspicacitate zidirea adevărată.

Astfel, după o teorie a învăţatului Gröber, fiecare limbă romană ar reproduce latina întrebuinţată în momentul cuceririi romane, cu toate particularităţile ei de atunci şi care, apoi, s'a desvoltat mai departe pe teritoriul cucerit. Autorul îşi închipuia, aşadar, că limba latină, îndată ce a fost întrodusă într'o provincie romană, a încetat de a mai lua parte la vieaţa comună a latinei din Italia, transformându-se într'un dialect al limbei latine.

Ori, cum romanizarea se făcea treptat şi la intervale mari de timp, chiar în aceiaşi provincie, ar fi urmat – după

teoria lui Gröber — să existe o sumă de dialecte care să reprezinte fazele limbii latine an cu an.

Insă limba latină comună a fost mereu alimentată de centrul puterii romane şi numai când contactul cu metropola a încetat, atunci dialectul nou al provinciei a fost lăsat la propriile sale forţe, la propria sa vieaţă[1]).

Latina scrisă îşi are isvorul în latina vorbită şi a primit mai uşor elemente străine. Dacă Romanii nu aveau un învăţământ obligatoriu, nici mijloacele de comunicare a scrisului atât de perfecţionate ca astăzi, în schimb erau pasionaţi de lectură şi întemeiară şcoli tot mai multe, mai ales odată cu începutul erei creştine. Limba literară şi-o însuşeau şi în timpul serviciului militar. In Apus, instrucţia începuse a se intensifica mai mult decât în Orient, unde populaţia putea fi romanizată şi prin mijloacele de care am mai amintit. Numai în Panonia se întâlnesc câteva şcoale romane, astfel că în Răsărit latina comună s'a desvoltat deosebit şi mai izolat de preocupările literare. Din această cauză lipsesc şi la noi, în limba română, forme literare clasice afară de unele excepţii de cuvinte aduse prin coloniştii veniţi direct din Italia.

La anul 476 d. H., odată cu căderea Romei, a încetat de a mai trăi limba latină comună. Noua Romă, Constantinopolul, n'a mai putut da vieaţă strălucitei limbi latine şi din secolul al VI-lea d. H. limba latină comună a fost înlocuită cu acea grecească, începând chiar în timpul lui Theodosius II (408-450). Subt Justinian (527-565) rescriptele împărăteşti se scriu în două limbi: latineşte şi greceşte, pentru motivul justificat chiar de împărat în *novella 66*: *„Greceşte, pentru înlesnirea mulţimii; latineşte, din pricina formei de guvernământ“*.

Astfel, limba comună rămase ca un dialect al Romei, dar ea a pus temelie limbilor romanice. (Seelmann) Iar M. Lübke adaugă: „Materialul oferit de antichitate

1) Teoria lui Gröber e atacată de M. Kawezynsky în „Studja romanskie“, Cracovia 1886.

este prea mic, dar după fixarea anumitor regule, istoria limbei latine populare poate fi reconstruită numai din limbile romanice vii".

Filologii au mai stabilit că ţinuturile de unde s'au lăţit caracterele, pe care limbile romanice le au comune între ele, sunt Italia centralo-sudică şi Galia transalpină; iar acolo unde un fenomen există în două teritorii despărţite geograficeşte, cum este cazul pentru *qu > p ; gu> b*, în sardă şi în română, acest fenomen a trebuit să existe odată şi în teritoriul intermediar — în Italia centralo-sudică. Se pot admite însă şi exemple rare de apariţii independente ale fenomenelor linguistice.

In concluzie, limba română nu are la bază elemente literare, iar cel urban este redus, căci în faţa năvălirilor, Românii s'au retras mereu spre munţi, iar în Peninsulă s'a mai adaugat influenţa greacă şi slavă.

Latina clasică apoi, s'a desvoltat tot mai mult şi subt înrâurirea culturii greceşti, depărtându-se astfel de latina comună; iar aceasta, la rândul ei, urmând o firească evoluţiune, s'a izolat de latina clasică ajungând în timpul din urmă al imperiului roman să capete un aspect propriu, individual şi caracteristic.

Multe din aceste caracteristice s'au transmis limbii române — ca şi în celelalte limbi romanice de altfel, privind *accentul, fonetica, morfologia, sintaxa şi lexicul sau vocabularul* (1).

(1) Lecţiunile sunt extrase din rev. „Familia Noastră" an. I, Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 12; şi an. II, Nr. 1 (1935-36).

PREȚUL 20 LEI